

PA 6278

4

N. 6

1753

M. TULLII
CICERONIS
OPERA
COM. DELECTU COMMENTARIORUM

IN USUM

SERENISSIMI DELPHINI

TOMUS SEXTUS
QUI ORATIONUM TITULI MUNICIPALITATIS

UNIVERSIDAD AUTONOMA DE NUEVO LEON
CAPILLA ALFONSINA BIBLIOTECA UNIVERSITARIA

MICROFILMADO Roll-7

FONDO BIBLIOTECA PUBLICA
DEL ESTADO DE NUEVO LEON

132586

1080046096

M. TULLII
CICERONIS
ORATIONES.
PRO
PUBLIO SEXTIO.
ORATIO XXXII.
ARGUMENTUM.

P Sextius, cum Lentulo & Merello Coss. tribunus plebis esset, omnem vim tribunatus sui ad Ciceronem patriam restituendum maximo animo contulit. Ejus conatibus cum P. Clodius qui Ciceronem urbe expulerat, homo seditiosus ac turbulenter, obstitisset; factum, ut VIII. Kal. Feb. inter eos, qui Ciceroni favorebant, & Clodianos magna pugna, armatis utrinque hominibus,

A 2

com-

committeretur. Eo nomine, anno post, Marcellino & Philippo Coss. P. Sextio M. Tullius Albinovanus detulit nomen, eumque lege Lutatia de vi apud M. Aemilium Scaurum prætorum postulavit. Defensus Sextius cum ab aliis, tum a duobus præstantissimis oratoribus, Q. Hortensio, & M. Tullio Cicerone, atque absoluitur est. Itaque ipse Cicero lib. II. ep. ad Q. Fr. Sextius, inquit, noster absolutus est III. Id. Mart. & quod vehementer interfuit reip. nullam videri in eiusmodi causa dissensionem esse, omnibus sententiis absolutus est. Exulavit tamen postea hic ipse Sextius: quo crimine condemnatus, pro certo dici posse non arbitror: puro tamen, quod a Pompejo adversus Casarem steterit: id quod constare potest vel e lib. VII. epist. ad Arrium. Quidquid sit, certe nisi post interitum Pompeji non exulavit. Exstat epistola, qua ei Cicero consolationem adhibet, lib. v. Famil. ep. 17. MANUTIUS.

I.

I quis antea, Iudices, mirabatur, quid esset, quod pro tantis opibus reipublicæ, tantaque dignitate imperii, nequaquam satis multi cives forti & magno animo invenirentur, qui auderent se, & salutem suam in discrimen offerre pro statu civitatis, & pro communi libertate: ex hoc tempore miretur potius, si quem bonum & fortem civem viderit, quam si quem aut timidum, aut sibi potius quam reipublicæ consulentem. Nam, ut omittatis de uniuscujusque casu cogitando recordari, uno aspectu intueri potest eos, qui cum senatu, cum bonis omnibus, rempublicam afflictam excitarint, & latrocinio domestico liberarint, mœstos, sordidatos, reos, de capite, de fama, de civitate, de fortunis, de liberis dimicantes: eos autem, qui omnia divina & humana violarint, vexarint, perturbarint, everterint, non solum alacres lætosque volitare, sed etiam voluntarios¹ fortissimis atque optimis civibus periculum moliri, de se nihil

¹ Voluntarios] Nulla vel minima causa apud Terent. mala mens, malus animus impulsos, sola sua voluntate adductos. Ut Gallice dicimus, De goût de cœur. Hot.

hil timere². In quo cum multa sunt indigna, tum nihil minus est ferendum, quam quod jam non per latrones suos, non per homines egestate & scelere perditos, sed per vos nobis, per optimos viros optimis civibus periculum inferre conantur: & quos lapidibus, quos ferro, quos facibus, quos vi, manu, copiis delere non potuerant, hos vestra auctoritate, vestra religione, vestris sententiis se oppressuros arbitrantur. Ego autem, Iudices, qua voce mihi in agendis gratiis, commemorandoque eorum, qui de me optime sunt meriti, beneficio³ esse utendum putabam, ea nunc uti cogor in eorum periculis depellendis. His potissimum vox hæc feriat, quorum opera & mihi, & vobis, & populo Romano restituta est.

II. Et quanquam a Q. Hortensio, clarissimo viro atque eloquentissimo, causa est P. Sextii perorata: nihilque ab eo prætermisum est, quod aut pro republica conquerendum fuit, aut pro reo disputandum: tamen aggrediar ad dicendum, ne mea propugnatio ei potissimum defuisse videatur, per quem est perfectum, ne cæteris civibus deesset. Atque ego sic statuo, Iudices, a me in hac causa, atque hoc extremo⁴ dicendi loco, pietatis potius, quam defensionis; querelæ, quam eloquentiæ; doloris, quam ingenii partes esse susceptas. Itaque, si aut acrius egero, aut liberius, quam qui ante me dixerunt: peto a vobis, ut tantum orationi meæ concedatis, quantum & pio dolori, & justæ iracundiæ concedendum putetis: Neque enim officio conjunctior dolor ullius esse potest, quam hic meus, susceptus ex hominis de me optime meriti,

² Nihil timere] Dio scribit, Clodium hoc anno factum Edilem opera & studio Optimatum, ne de vi accusatus a Milone causam diceret. Ferrarius.

³ Commemorandoque beneficio] Edidit Grævius beneficiæ, quam vocem, substituta voce beneficio, corruptam fuisse putat a sciolis, qui ignorabant his gerundiis casum quartum apponi. At enim plures invenias sciolos, qui nesciant, illud commemorando beneficio, latinum ac probum esse, quam qui dubitent an latinum sit commemorando beneficiæ. Non enim sicut omnes, ea que gerundiis dicuntur, vere nomina esse adjectiva. Si hoc non

ignorabat is, qui pro beneficio scriptis beneficiæ, certe non videbat huic parti, que antecedit, agendis gratiis, aptius respondere hanc, commemorando beneficio, quam istam, commemorando beneficiæ. Quin ista in voce, beneficiæ, plus multo granditatis est. Intellegitur enim beneficium illud unicum, singulare, eximium restitutionis in patriam. Quæ imago prorsus deformabitur, si legas, beneficiæ. Anonymus.

⁴ Extremo] Idcirco Ciceroni datus, quod valeret maxime ad misericordiam, & reliquos affectus excitandos. M. Ant. Ferrarius.

ti, periculo: neque iracundia magis ulla laudanda, quam ea, quæ me inflammat eorum scelere, qui cum omnibus salutis meæ defensoribus bellum esse sibi gerendum iudicaverunt.

Sed, quoniam singulis criminibus cæteri responderunt, dicam ego de omni statu P. Sextii, de genere vitæ, de natura, de moribus, de incredibili amore in bonos, de studio conservandæ salutis communis atque otii, contendamque, si modo id consequi poterò, ut in hac confusa atque univèrsa defensione, nihil a me, quod ad vestram quæstionem: nihil, quod ad reum; nihil, quod ad rempublicam pertineat, prætermissum esse videatur. Et quoniam in gravissimis temporibus civitatis, atque in ruinis everfæ atque afflictae reipublicæ, P. Sextii tribunatus est a fortuna ipsa collocatus: non aggrediar ad illa maxima atque amplissima prius, quam docuero, quibus initiis ac fundamentis hæc tanta summis in rebus laudes excitata sint.

III. Parente P. Sextius natus est, Iudices, homine, ut plerique meministis, & sapiente, & sancto, & severo: qui cum tribunus plebis primus inter homines nobilissimos temporibus optimis factus esset, reliquis honoribus non tam uti voluit, quam dignus videri. Eo auctore duxit honestissimi & spectatissimi viri C. Albini filiam: ex qua hic est puer⁵, & nupta jam filia. Duobus his gravissimæ antiquitatis viris sic probatus fuit, ut utrique eorum & carus maxime, & jucundus esset. Ademit Albino foci nomen mors filia, sed caritatem illius necessitudinis, & benevolentiam non ademit. Hodie sic hunc diligit; ut vos facillime potestis ex hac vel assiduitate ejus, vel sollicitudine, & molestia iudicare.

Duxit uxorem, patre vivo, optimi & calamitosissimi viri filiam, C. Scipionis⁶. Clara in hoc P. Sextii pietas exitit, & omnibus grata, quod & Massiliam statim profectus est, ut focerum videre, consolarique posset, fluctibus reipublicæ expulsum, in alienis terris jacentem, quem in majorum suorum

ve-

⁵ Hic est puer⁵ Prætextatus, quem in epilo-
go Remem excitabit. *Hotom.*

⁶ Scipionis⁶ Asiaticus: qui cum C. Norbano
consul fuit, Marianæque partes adjvit:

sed ejus exercitu ad Syllam signa transfere-
te, cum interim posset, dimissus est. *Ma-
nar.*

vestigiis stare oportebat: & ad eum filiam ejus adduxit, ut illo insperato aspectu complexuque, si non omnem, at aliquam partem mœroris sui deponeret: & maximis officiis & illius ærumnam, quoad vixit, & filia solitudinem sustentavit. Possim multa dicere de liberalitate, de domesticis officiis, de tribunatu militari, de provinciali in eo magistratu abstinentia; sed mihi ante oculos obverfatur reipublicæ dignitas, quæ me ad sese rapit, hæc minora relinquere hortatur.

Quæstor hic C. Antonii, collega mei, Iudices, fuit forte⁷, sed societate consiliorum meus. Impediòr nonnullius officii⁸, ut ego interpretor, religionis, quo minus exponam, quam multa ad me detulerit, quanto ante providerit. Atque ego de Antonio nihil dico⁹, præter unum: numquam illum in illo summo timore ac periculo civitatis, neque communem metum omnium, neque propriam nonnullorum de ipso suspicionem, aut insitiando tollere, aut dissimulando sedare voluiffese. In quo collega sustinendo, atque moderando, si meam in illum indulgentiam, conjunctam cum summa custodia reipublicæ, laudare vere solebatis, par prope laus P. Sextii esse debet, qui sum ita consulem observavit, ut & illi quæstor bonus, & vobis omnibus optimus civis videretur.

IV.

⁷ Sorte] Quæstores designati, cui quisque
muneri in magistratu præset, sortiebantur.
Alii cum consulibus in urbe remanebant: alii
ærarium curabant: alii in provincias exi-
bant. *Idem.*

⁸ Nonnullius officii] Ne vel Antonium in
invidiam vocet, quem dicat participem fuisse
conjuratioris; vel Sextium, qui suo Consuli
fuerit infidelis. *Ferrarius.*

⁹ De Antonio nihil dico] Occurrit suspi-
cium. Nam quod intelligit, ex eo quod,
dictum est, posse aliquem colligere; & exi-
stimare participem Catilinæ conjurationis
Antonium fuisse, ingeniose facit, ut hanc
suspicionem neque confirmet, ne hominem
quem in consulari collegam habuerat,
in exilio fati misere viventem, suo testimo-
nio condemnet; neque tollat, ne, quæ a
Sextio de illius consiliis ad se delata signi-
ficat, fida & inania videantur. Propterea,
ne obiciat aliquis, Ergo tu cum Catilina
consensisse Antonium confirmas: Ego, in-
quit, nihil dico, neque participem illius

conjuratioris fuisse, neque non fuisse: hoc
unum dico: si negare voluiffet, se Catilinæ
partibus herere; aut saltem dissimulare; fu-
turum fuisse, ut ille metum civitatis, &
eam, quæ de ipso erat, suspensionem aut o-
mnino tolleret, aut certe sedaret. Neutrum
tamen fecit. Et est animadvertendum, quod,
cum hic quasi lubrico in loco Cicero verfe-
tur, quia, si Sextii quæsturam laudat, An-
tonium vituperat; si Antonium excusat, Sex-
tii causam non sublevat; lubrico, ut dicit,
in loco constitutus ad Sextium, cujus peri-
culum agebatur, potius, quam ad Antonium,
inclinat: & cum ait, nunquam illum neque
negare, neque dissimulare voluiffese, non alie-
num a Catilinæ consiliis fuisse tacite signifi-
cat: aperte non exponit, ne miserum homi-
nem suo testimonio premat. In Pisonem ta-
men apertius: *Ego Antonium collegam, cu-
pidum provincie, multa in rep. molientem,
patientis, atque obsequio meo misigovis.* Ma-
nut.

IV. Idem, cum illa conjuratio ex latebris atque ex tenebris erupisset, palamque armata volitaret: venit cum exercitu Capuam: quam urbem, propter plurimas belli opportunitates, ab illa impia & scelerata manu attentari suspicabamur: & inde M. Aulanum, tribunum militum Antonii, Capua præcipitem eiecit, hominem perditum, & non obscure Pisauri, & in aliis agri Gallici partibus, in illa conjuratione versatum. Idemque C. Marcellum, cum is non solum Capuam venisset, verum etiam se, quasi armorum studio, in maximam familiam¹⁰ conjecisset, exterminandum ex illa urbe curavit; qua de causa & tum conventus¹¹ ille Capuæ, qui propter salutem illius urbis, consulatu conservatam meo, me unum patronum adoptavit, huic apud me P. Sextio maximas gratias egit; & hoc tempore iidem homines, nomine commutato, coloni, decurionesque fortissimi, atque optimi viri, beneficium P. Sextii testimonio declarant, periculumque decreto suo deprecantur. Recita, quæso, P. Sexti, quid decreverint Capuæ decuriones; ut jam¹² puerilis¹³ tua vox possit aliquid significare inimicis nostris, quidnam, cum se corroborarit, effectura esse videatur. **DECRETUM DECURIONUM.** Non recito decretum officio aliquo expressum vicinitatis, aut clientelæ, aut hospitii publici, aut ambitionis, aut commendationis gratia: sed recito memoriam persunæ periculi, prædicationem amplissimi beneficii, vicem officii¹³ præsentis, testimonium præteriti temporis.

At-

¹⁰ Familiam] Gladiatorum, qui fere Capuæ detinebantur: quibus se Marcellus immiscuerat eo prætextu, ut armis traheendis exerceretur. Ferrat.

¹¹ Conventus] In Præfecturis, qualis erat Capuæ, Conventus dicebatur publicum consilium, quodcumque illud esset: in Colonia senatus erat nomine Decurionum: & quia Capuam coloniam deduxerat Cæsar, decretum pro Sextio nunc fecerat Decuriones, nomine commutato, idem, quod tunc fecerat Conventus. Idem.

¹² Puerilis] In more id erat, ut liberi paternas profuerebantur inimicitias, ac vicifiam eos accusarent, quorum accusationibus fuerant parentes vexati. Hinc est, quod Publicum, P. Sextii filium adolescentem, qui Capuanum recitaturus erat decretum, sic ex-

citatur: Age, ad parentis depellendum periculum, attolle vocem; infirmam adhuc, & puerilem, ut est ætas adhuc puerilis & infirma; quo intelligant inimici nostri, quid posthac, cum illam anni corroborarint, effectura sit ad hanc ulciscendam injuriam. Aliis tamen placet, *virilis tua vox*. Quam lectionem Gravius ut teneatur, hoc, quod sequitur, *Quidnam, cum se corroborarit, effectura esse videatur*, sic explicat: Quid ista vox virilis, cum puer hic se corroborarit, hoc est, ad virilem ætatem pervenerit, sit effectura. Hæc ipsa Gravii verba sunt. At quis credat ita construxisse Ciceronem, aut intelligi voluisse? *Olivetus*.

¹³ Vicem officii] Vicifitudinem officii, relationem gratiæ. *Hosius*.

Atque illis temporibus iidem, cum jam Capuam metu Sextius liberasset; urbem senatus, atque omnes boni, deprehensis atque oppressis domesticis hostibus, me duce, ex periculis maximis extraxissent: ego literis cum Capua arcessivi cum illo exercitu, quem tum secum habebat; quibus hic literis lectis, ad urbem confestim incredibili celeritate advolavit. Atque, ut illius temporis atrocitatem recordari possitis, audite literas, & vestram memoriam ad timoris præteriti cogitationem excitare. **LITERÆ CICERONIS, CONSULIS.**

V. Hoc adventu P. Sextii, tribunorum plebis novorum, qui tum extremis diebus consulatus mei, res eas, quas gesseram, vexare cupiebant, reliquique conjurationis impetus & conatus sunt retardati. Ac, posteaquam est intellectum, Catone tribuno plebis, fortissimo atque optimo cive, rempublicam defendente, per seipsum senatum populumque Romanum, sine militum præsidio, tueri facile majestatem suam, & dignitatem eorum, qui salutem communem periculo suo defendissent: Sextius cum illo suo exercitu summa celeritate est Antonium consecutus. Hic ego quid prædicem, quibus hic rebus consulem ad rem gerendam excitari? quot stimulos admovebit homini studioso fortassis victoriæ, sed tamen nimium communem Martem bellique casum metuenti? Longum est ea dicere: sed hoc breve dicam. Si M. Petreii¹⁴ non excellens animo & amore reipublicæ virtus, non summa auctoritas apud milites, non mirificus usus in re militari extitisset, neque adjutor ei P. Sextius ad excitandum Antonium, cohortandum, impellendum fuisset; datus illo in bello esset hiemi locus, neque unquam Catilina, cum e pruina Apennini, atque e nivibus illis emerisset, atque ætatem integram nactus, Italiæ calles & pastorum stabula præclara cepisset, sine multo sanguine, ac sine totius Italiæ vastitate miserima concidisset.

Hunc igitur animum ad tribunatum attulit P. Sextius; ut quæsturam Macedoniæ relinquam, & aliquando ad hæc propiora veniam; quanquam non est omittenda singularis illa integritas.

Tom. VI.

B

tegrit-

¹⁴ M. Petreii] Hic Antonii consulis legatus, ipso Antonio consule absente, quod ex podagra laboraret, Catilinam cum sua manu vicit, ac trucidavit. *Manutius*.

tegritas provincialis, cujus ego nuper¹⁵ in Macedonia vidi vestigia, non pressa leviter ad exigui prædicationem temporis, sed fixa ad memoriam illius provinciæ sempiternam. Verum hæc ita prætereamus, ut tamen intuentes, & respectantes relinquamus.

VI. Ad tribunatum, quia ipse ad sese jam dudum vocat, & quodammodo absorbet orationem meam, contento studio cursuque veniamus. De quo quidem tribunatu ita dictum a Q. Hortensio, ut ejus oratio non defensionem modo criminum videretur continere, sed etiam memoria digna esset, uti & reipublicæ capeffendæ auctoritatem¹⁶, disciplinamque præferberet. Sed tamen, quoniam tribunatus quidem totus P. Sextii nihil aliud nisi nomen meum causamque sustinuit, necessario mihi de iisdem rebus esse arbitror, si non subtilius disputandum, at certe, Judices, dolentius deplorandum. Qua in oratione si asperius in quosdam homines invehi vellem, quis non concederet, ut eos, quorum sceleris furore violatus essem, vocis libertate perstringerem? Sed agam moderate, & hujus¹⁷ potius tempore serviam, quam dolori meo. Si qui occulte a salute nostra dissentiant, lateant: si qui fecerunt aliquid, atque iisdem nunc racent, & quiescunt, nos quoque simus oblit: si qui se offerunt insolenter & infestantur, quoque ferri poterunt, perferemus: neque quemquam offendet oratio mea, nisi qui se ita obrulerit, ut in eum non invasisse, sed incurrisse videamur. Sed necesse est, antequam de tribunatu P. Sextii dicere incipiam, me totum superioris anni reipublicæ naufragium exponere: in quo colligendo, ac reficienda salute communi, omnia reperientur P. Sextii dicta, facta, consilia versata.

VII. Fuerat ille annus¹⁸ in reipublicæ magno motu, & multorum timore, tanquam intentus arcus in me unum, sic ut vulgo ignari rerum loquebantur; re quidem vera in uni-

¹⁵ Nuper] Cum abessem lege Clodia pulsus. Idem.

¹⁶ Auctoritatem] Exemplo P. Sextii auctor fuerat Hortensius, hoc est, docuerat reliquos cives, ut esset administrandus Tribu-

natus. Ferrat.

¹⁷ Hujus] Nempe Sextii.

¹⁸ Ille annus] Is, quo C. Cesar consul P. Clodium Pulchrum ad plebem traduxit. Mânur.

versam rempublicam, traductione ad plebem furibundi hominis ac perditum, mihi irati, sed multo acrius otii & communis salutis inimici. Hunc vir clarissimus, mihi que, multis repugnantibus, amicissimus, Cn. Pompejus, omni cautione, scedere, execratione devinxerat, nihil in tribunatu contra me esse facturum. At ille nefarius, ex omnium scelerum colluvione natus, parum se foedus violaturum est arbitratus, nisi ipsum cautorem alieni periculi suis propriis periculis terruisset. Hanc tetram immanemque belluam, vincam auspiciis¹⁹, alligatam more majorum²⁰, constrictam legum sacratarum catenis²¹, solvit subito legum²² consul, vel, ut ego arbitror, exortatus, vel, ut non nemo putaret, mihi iratus: ignarus quidem certe, & imprudens impendentium tantorum scelerum ac malorum. Qui tribunus plebis felix in evertenda republica fuit nullis suis nervis: qui enim in ejusmodi vita nervi esse potuerunt, hominis, fraternis flagitiis, sororiis stupris, omni inaudita libidine infamis?

Sed fuit profecto quædam illa reipublicæ fortuna fatalis, ut ille cæcus atque amens tribunus plebis nancisceretur, quid dicam consules? hocine ut ego appellem nomine everfores hujus imperii? proditores vestræ dignitatis? hostes bonorum omnium? qui ad delendum senatum, affligendum equestrem ordinem, extinguenda omnia jura atque instituta majorum, se illis facibus, cæterisque insignibus summi honoris atque imperii ornatos esse arbitrabantur? Quorum, per deos immortales, si

B 2

non-

¹⁹ Vincam auspiciis] Quia, si patricii fierent plebei, contra auspicia videbatur. Quæ cum patriciorum tantum essent, ut & Livius, & ipse Cicero non semel significat: nimirum, si ad plebem homines patricii traducerentur, interitura auspicia videbantur, cum, a quibus haberentur, patricii decissent. Idem.

²⁰ More majorum] Quia non ratione proliis adoptatus est a Fontejo, sed ut fieret Tribunus plebis. Vide Orat. pro Domo. Ferrat.

²¹ Legum sacratarum catenis] Leges sacratæ dicuntur, quæ in Sacro monte, plebis causæ late sunt. In his hoc maxime sancientum est, ne tribunatus plebis homini patricio

mandari possit. Quam ob causam solvitur videtur eas leges Cesar consul, cum Clodium ad plebem traduxit, ut deinde, quod factum est, tribunus pl. crearetur. Mânur.

²² Solvit subito legum] Hæc est primæ editionis lectio, neque secus imprimi curavit Victorius, restatque in Pal. novo. Aliæ habent, Solvit subito cura legum. Aliæ, Solvit subito legum vinculis. Lambinus recepit conjecturam Turnebi, solvit subito lege curata; de qua videantur illius Alvefaria libro xx. cap. 3. Grav. Nimirum dicitur solvi legum, ut absolverentur patricii, perque annis facti ditius hostes, incerpere sovinita, & quæ sunt hujus generis alia; de quibus vide Vossii de Constitutione librum cap. 33. Grav.

nondum scelera, vulneraque iniusta reipublicæ vultis recordari; vultum, atque incessum animis intueamini. Facilius facta eorum occurrent mentibus vestris, si ora ipsa oculis proposueritis.

VIII. Alter²³ unguentis affluens, calamistrata coma, despicens conscios stuprorum, ac veteres vexatores ætaturæ suæ, puteali²⁴ & sceneratorum gregibus inflatus²⁵ atque percussus olim ne Scyllæo illo²⁶ æris alieni in freto ad columnam adheresceret, in tribunatus portum perfugerat. Contemnebat equites Romanos, minitabatur senatui, venditabat se operis, atque ab iis se ereptum, ne de ambitu causam diceret, prædicabat, ab iisdemque se etiam, invito senatu, provinciam sperare dicebat: eamque nisi adeptus esset, se incolumem nullo modo fore arbitrabatur.

Alter²⁷, o dii boni! quam teter incedebat! quam truculentus! quam terribilis aspectu! Unum aliquem te ex barbatis illis, exemplum imperiū veteris, imaginem antiquitatis, columnem reipublicæ dices intueri. Vestitus aspere nostra hac purpura plebeja, ac pene fusca: capillo ita horrido, ut Capua, in qua ipse tum imaginis ornandæ²⁸ causa duumviratum

²³ Alter] Gabinus.

²⁴ Puteali] *Fœneratores*, inquit Cornutus, ad puteal Scribonis Licinii, quod est in portu Julia ad Fabianum arcum, consistere solebant. Puteal autem dictum est, in quo scenatores deambulabant. *Hotom.*

²⁵ Inflatus] Locum esse corruptum nemo non videt. Quomodo poterat Gabinium inflare puteal, quod tantopere menebat, & greges sceneratorum, qui ad tribunal illud eum vocabant, & propter æs alienum persequantur? Sine subsidio melioris libri vix poterit emendari. Cogitabam: Puteali & sceneratorum gregibus inflatus atque percussus olim, &c. Percussus, est, eversus fere. *Græv.*

²⁶ Scyllæo illo] Aptè, & congruenter ad sententiam traducit similitudinem maris: quod æs alienum Gabinio fuerit tanquam mare illud navigantibus infestissimum, Scyllæ & Charybdis: quo certe obrutus esset, nisi in tribunatus quasi portum perfugisset. Et quoniam Siciliensis freti mentione facta, de columna subiunxit: Rhegiam columnam potuit intelligere, quam Plinius ait in Sicili-

ensi freto fuisse: & quasi jocos in verbo querens, potuit significare, ut cum de Mænia loqueretur, simul tamen ad Rhegiam, similitudinis causa, respiceret: qua naufragis idem erat, quod Mænia debitoribus: cum ad illam e naufragio projecti sic adherescerent, ut ad Mæniam ii, quibus non esset, unde creditoribus satisfacerent. Rhegia vero columna dicebatur, quod ab urbe Rhegio non longe distaret. *Manut.*

²⁷ Alter] Pifo.

²⁸ Imaginis ornandæ] Vulgo Formandæ. Hoc est, inquit Manutius, ut fieret ac componeret vultum ad illam severitatem, quam in urbe postea consul præ se ferre meditaretur. Turnebus vero conjicit, ornandæ, quod in suis Palatinis reperit Græverus recepit. Credibile autem est homines ambiciosos imaginibus suis etiam adscriptis magistratus municipales, ut Eumolpus apud Petronium, aut fallè hæc dicta esse a Tullio, ad irridendum illum duumviratum Caputium. *Grævius.*

tum gerebat, Seplassiam²⁹ sublaturus videretur. Nam quid ego de supercilio dicam? quod tum hominibus non supercilium, sed pignus reipublicæ videbatur. Tanta erat gravitas in oculo, tanta contractio frontis, ut illo supercilio reipublica, tanquam Atlante cælum, niti videretur. Erat denique hic omnium sermo: Est tamen³⁰ reipublicæ magnum firmumque subsidium: habeo quem opponam labi illi atque cœno: vultu, medius fidius, collegæ sui libidinem levitatemque franget: habebit senatus in hunc annum quem sequatur: non deerit auctor & dux bonis. Mihi denique homines præcipue gratulabantur, quod habiturus essem contra tribunal plebis furiosum & audacem, cum amicum & affinem³¹, tum etiam fortem & gravem consulem.

IX. Atque eorum alter sefellit neminem. Quis enim clavum tanti imperiū tenere, & gubernacula reipublicæ tractare in maximo cursu ac fluctibus posse arbitraretur hominem emersum subito ex diurnis tenebris lustrorum ac stuprorum? vino, ganeis, lenociniis, adulteriisque confectum? cum is præter spem in altissimo gradu alienis opibus positus esset, qui non modo tempestatem impendentem intueri temulentus, sed ne lucem quidem insolitam aspicere posset? Alter multos plane in omnes partes sefellit: erat enim hominum opinionis, nobilitate ipsa, blanda conciliatricula, commendatus. Omnes boni semper nobilitati favemus, & quia utile est reipublicæ, nobiles homines esse dignos majoribus suis, & quia valet apud nos clarorum hominum, & bene de republica meritorum memoria, etiam mortuorum. Quia tristem semper, quia taciturnum, quia subhorridum atque incultum videbant, & quod erat eo nomine³², ut ingenerata familiæ frugalitas videretur; favebant, gaudebant, & ad integritatem majorum spe sua hominem vocabant, materni³³ generis obliti. Ego autem (vere hoc dicam, Judices)

²⁹ Seplassiam] Platea fuit Capuæ, in qua unguenta veniebant. At Pifo ita capillo erat horrido, ut odisse unguenta videretur. Ideoque de tollenda ab eo Seplassia pro ea potestatis, quam Capuz duumvir habebat, argute Cicero commisit. *Manut.*

³⁰ Est affinem] Propopæja vulgi loquentis. *Astruc.*

³¹ Affinem] Ob Tulliam C. Pisoni Fruangi, L. Pisonis propinquo; in matrimonium collocatam. *Manut.*

³² Eo nomine] Pisonum familia Frugi dicebatur. *Ferrari.*

³³ Materni] Vide Fragmenta Orat. in Pisonem.

dices) tantum esse in homine sceleris, audaciæ, crudelitatis, quantum ipse cum republica sensi, nunquam putavi. Nequam esse hominem, & levem, & falsa opinione, errore hominum ab adolescentia commendatum, sciebam. Etenim animus ejus vultu, flagitia parietibus tegebantur: sed hæc obstructio nec diuturna est, nec obducta ita, ut curiosis oculis perspicere non possit.

X. Videbamus genus vitæ, desidiam, inertiam: inclusas ejus libidines, qui paulo propius accesserant, intuebantur. Denique etiam sermonis ansas dabat, quibus reconditos ejus sensus tenere possemus. Laudabat homo doctus philosophos nescio quos: neque eorum tamen nomina poterat dicere: sed tamen eos laudabat maxime, qui dicuntur præter cæteros esse auctores & laudatores voluptatis: cuius, & quo tempore, & quo modo, non quærebat; verbum ipsum omnibus modis animi & corporis devorabat: eosdemque præclare dicere ajebat, Sapientes omnia sua causa facere: rempublicam capeßere hominem bene sanum non oportere: nihil esse præstabilius otiosa vita, & plena & conferta voluptatibus. Eos autem, qui dicerent, dignitati esse serviendum, reipublicæ consulendum, officii rationem in omni vita, non commodi, esse ducendam, subeunda pro patria pericula, vulnera excipienda, mortem optendam; vaticinari, atque insanire dicebat.

Ex his assiduis ejus quotidianisque sermonibus, & quod videbam, quibus cum hominibus in interiore ædium parte viveret, & quod ita domus ipsa fumabat, ut multa ejus sermonis indicia redoleret; statuebam sic, boni nihil ab illis nugis expectandum, mali quidem certe nihil pertimescendum. Sed ita est, Judices, ut, si gladium parvo puero, aut si imbecillo seni, aut debili dederis, ipse impetu suo nemini noceat: sin ad nudum vel fortissimi viri corpus accesserit, possit acie ipsa, & ferri viribus vulnerari: ita cum hominibus eneratis atque exsanguibus consulatus, tanquam gladius, esset datus, qui per se pungere neminem unquam potuissent, hi summi imperii nomine armati rempublicam contrucidaverunt. Fœdus fecerant cum tribuno plebis palam, ut ab eo provincias

acci-

acciperent; quas ipsi vellent: exercitum, & pecuniam, quantum vellent, ea lege, si ipsi prius tribuno plebis afflictam & obstructam rempublicam tradidissent. Id autem fœdus meo sanguine istum sanciri posse dicebant. Qua re patefacta (neque enim dissimulari tantum scelus poterat, nec latere) promulgantur uno eodemque tempore rogationes ab eodem tribuno de mea pernicie, & de provinciis consulum nominatim.

XI. Hic tum senatus sollicitus, vos equites excitati, Italia cuncta permota, omnes denique omnium generum atque ordinum cives summæ reipublicæ a consulibus, atque a summo imperio petendum esse auxilium arbitrabantur, cum illi soli essent, præter furiosum illum tribunum, duo reipublicæ turbines, qui non modo præcipitanti patriæ non subvenirent, sed eam nimium tarde concidere mœrerent. Flagitabatur ab his quotidie cum querelis bonorum omnium, tum etiam precibus senatus, ut meam causam susciperent, agerent; aliquid denique ad senatum referrent: hi non modo negando, sed etiam irridendo, amplissimum quemque illius ordinis insequabantur.

Hic subito cum incredibilis in Capitolium multitudo ex tota urbe cunctaque Italia convenisset, vestem mutandam omnes, meque etiam omni ratione, privato consilio (quoniam publicis ducibus respublica careret) defendendum putarunt. Erat eodem tempore senatus in æde Concordiæ³⁴, quod ipsum templum representabat memoriam consulatus mei; cum flens universus ordo cincinnatum consulem orabat: nam alter ille horridus & severus consulto se domi continebat. Qua tum superbia coenum illud ac labes amplissimi ordinis preces & clarissimorum civium lacrymas repudiavit? me ipsum ut contempnit helluo patriæ? nam quid ego patrimonii dicam, quod ille cum quasi quæstum faceret, amisit³⁵? Cum venisset ad senatum, vos, inquam, equites Romani, & omnes boni, veste mutata, vos, inquam, pro meo capite ad pedes lenonis impu-

³⁴ In æde Concordiæ] Qua in æde factum est, Cicerone consule, senatus-consultum de conjuratis occidendis. Manutius.

³⁵ Quod ille, cum quasi quæstum faceret, amisit] Salsæ simul & acerbe. Mirum enim,

qui quasi meretrix divulgato corpore quæstum faciat, cum patrimonium amittere. Notat impudicitiam simul, & nequitiam Gabini. Idem.

impurissimi projecistis, cum, vestris precibus a latrone illo repudiatis, vir incredibili fide, magnitudine animi, constantia, L. Ninnius ad senatum de republica retulit; senatusque frequens vestem pro mea salute mutandam³⁶ censuit.

XII. O diem illum, Judices, funestum senatui, bonisque omnibus! reipublicæ luctuosum! mihi ad domesticum mœrorem gravem! ad posteritatis memoriam gloriosum! Quid enim quisquam potest ex omni memoria sumere illustrius, quam pro uno cive & bonos omnes privato consensu, & universum senatum publico consilio mutasse vestem? Quæ quidem tum mutatio non deprecationis causa est facta, sed luctus; quem enim deprecarentur, cum omnes essent sordidari? cumque hoc fati esset signi, esse improbum, qui mutata veste non esset? Hac mutatione vestis facta, tanto in luctu civitatis, omitto quid ille tribunus, omnium rerum divinarum humanarumque prædo, fecerit; qui adesse³⁷ nobilissimos adolescentes, honestissimos equites Romanos, deprecatores salutis meæ jusserit, eosque operarum suarum gladiis & lapidibus eiecerit: de consulibus loquor, quorum fide reipublica niti debuit.

Examatus evolat ex senatu, non minus perturbato animo atque vultu, quam si paucis ante annis in creditorum conventum incidisset: advocat concionem: habet orationem talem consul, qualem nunquam Catilina victor habuisset: Errare homines, si etiam tum senatum aliquid in republica posse arbitrarentur: equites vero Romanos daturos illius diei pœnas³⁸, quo, me consule, cum gladiis in clivo Capitolino³⁹ fuissent: venisse tempus iis, qui in timore fuissent, (conjuratos videlicet dicebat) ulciscendi se. Si dixisset hoc solum,

omni

³⁶ Vestem mutandam] Non modo senatui, ut hic Cicero videtur significare, sed populo quoque Ninnius persuasit, ut tamquam in aliqua publica calamitate, pro salute Ciceronis vestem mutaret. Dio, lib. 38. Idem.

³⁷ Adesse] Qui in concionem venire iussit eos, qui se pro mea salute deprecatores esse dicebant, eosque demum expulsi et foro per servos ex ergastulis eductos, & ad vim seditionemque concitatos. Abram.

³⁸ Daturus illius diei pœnas] Quidam li-

beri veteres habent, dies: & notant grammaticum veteres, hic ita locutum esse Ciceronem, & A. Gellius lib. 12. cap. 14. Est enim, dies, hoc loco patrius calus antiquus. Lambinus.

³⁹ In clivo Capitolino] Circa templum Concordiæ, in clivo Capitolino, cum in eo templo de conjuratis consul Cicero ad senatum renulisset, armati equites Rom. præditi causa circumsteterant. Manutius.

omni supplicio esset dignus: nam oratio ipsa consulis perniciofa potest rempublicam labefactare. Quid fecerit, videte. L. Lamiam, qui cum me ipsum pro summa familiaritate, quæ mihi cum fratre, cum patre ejus erat, unice diligebat, tum pro republica vel mortem oppetere cupiebat, in concione relegavit: edixitque, ut ab urbe abesset millia passuum ducenta: quod esset ausus pro cive, pro bene merito cive, pro amico, pro republica deprecari.

XIII. Quid hoc homine facias? aut quo civem importunum, aut quo potius hostem tam sceleratum reserves? qui, ut omittam cætera, quæ sunt ei cum collega immani impuroque conjuncta, atque communia, hoc unum habet proprium, ut expulerit ex urbe, relegarit, non dico equitem Romanum, non ornatissimum atque optimum virum, non amicissimum reipublicæ civem, non illo ipso tempore una cum senatu & cum bonis omnibus casum amici rei que publicæ lugentem; sed civem Romanum sine ullo judicio, aut edicto, ex patria consul eiecerit.

Nihil acerbius focii Latini ferre soliti sunt, quam, id quod perraro accidit, ex urbe exire a consulibus juberi. Atque illis tum erat reditus in suas civitates, ad suos lares familiares: & in illo communi incommodo nulla in quemquam propria ignominia nominatim cadebat. Hoc vero quid est? exterminabit cives Romanos edicto consul a suis diis penatibus? expellet a patria? deliget quem volet? damnabit atque ejiciet nominatim? Hic, si unquam vos eos, qui nunc estis in republica, fore putasset, si denique imaginem judiciorum, aut simulacrum aliquod futurum in civitate reliquum credidisset, unquam ausus esset senatum de republica tollere? equitum Romanorum preces aspernari? civium denique omnium, novis & inauditis edictis, jus libertatemque pervertere?

Esti me attentissimis animis, summa cum benignitate auditis, Judices: tamen vereor, ne quis forte vestrum miretur, quid hæc mea oratio tam longa ac tam alte repetita velit, aut quid ad P. Sextii causam eorum, qui ante hujus tribunatum rempublicam vexarunt, delicta pertineant. Mihi autem

hoc propositum est ostendere, omnia consilia P. Sextii, mentemque totius tribunatus hanc fuisse, ut afflictæ & perditæ reipublicæ, quantum posset, mederetur. Ac, si in exponendis vulneribus illis de me ipso plura dicere videbor, ignoscite. Nam & illam meam cladem vos & omnes boni maximum esse reipublicæ vulnus iudicatis; & P. Sextius est reus non suo, sed meo nomine: qui cum omnem vim sui tribunatus in mea salute consumpserit, necesse est meam causam præteriti temporis cum hujus præsentis defensione esse conjunctam.

XIV. Erat igitur in luctu senatus: squalabat civitas, publico consilio mutata veste: nullum erat Italiæ municipium, nulla colonia, nulla præfectura, nulla Romæ societas vestigalium, nullum collegium, aut concilium, aut omnino aliquod commune consilium, quod tum non honorificentissime decrevisset de mea salute: cum subito edicunt duo consules, ut ad suum vestitum senatores redirent. Quis unquam consul senatum ipsius decretis parere prohibuit? Quis tyrannus miseris lugere vetuit? Parumne est, Piso, ut omittam Gabinium, quod tantum homines sefellisti, ut negligeres auctoritatem senatus? optimi cuiusque consilia contemneres? republicam proderes? consulare nomen affigeres? etiamne edicere audeas, ne mœrerent homines meam, suam, reipublicæ calamitatem? ne hunc suum dolorem veste significarent? Sive illa vestis mutatio ad luctum ipsorum, sive ad deprecandum valebat, quis unquam tam crudelis fuit, qui prohiberet quemquam aut sibi mœrere, aut cæteris supplicare?

Quid? sua sponte homines in amicorum periculis vestitum mutare non solent? Pro te ipso⁴⁰, Piso, nemone mutavit? ne isti quidem, quos legatos non modo nullo senatusconsulto⁴¹, sed etiam repugnante senatu, tute tibi legasti? Ergo hominis desperati, & proditoris reipublicæ casum lugebunt fortasse

⁴⁰ Pro te ipso] Apostrophe ad Pisonem absentem. Nam hoc tempore Macedoniam proconsulari imperio administrabat. Apparet autem in hoc loco, Pisonem ante consulatum reum fuisse: quo crimine, incertum est. I. d. e.

⁴¹ Nullo S. C.] Cum antea, qui in pro-

vincias ibant, legatos, quos secum adducerent, a senatu petere consueverunt: quam consuetudinem primus neglexit P. Vatinius, & post eum anno proximo, Piso & Gabinius, legis, ut opinor, Clodii privilegio. Vide Orat. in Vatinius. Idem.

tasse qui volent: civis florentissimi benevolentia bonorum, & optime de salute patriæ meriti, periculum, conjunctum cum periculo civitatis, lugere senatui non licebit? Eidem consules, (si appellandi sunt consules, quos nemo est, qui non modo ex memoria, sed etiam ex fastis evellendos non putet) pacto jam fœdere provinciarum, producti in circo Flamio in concionem ab illa furia ac peste patriæ, maximo cum gemitu vestro, illa omnia, quæ tum contra me contraque rempublicam dixerat; voce ac sententia sua comprobaverunt.

XV. Iisdem consulibus sedentibus⁴², atque inspectantibus, lata lex est, ne auspicia valerent⁴³, ne quis obnuntiaret⁴⁴, ne quis legi intercederet⁴⁵: ut omnibus⁴⁶ fastis diebus legem ferri liceret: ut lex Ælia, lex Fufia ne valerent: qua una rogatione, quis est, qui non inrelligat, universam rempublicam esse deletam? Iisdem consulibus inspectantibus, servorum delictus habebatur pro tribunali Aurelio, nomine collegiorum, cum vicatim homines conscriberentur, decurarentur, ad vim, ad manus, ad eadem, ad direptionem incitarentur. Iisdem consulibus arma in templum Castoris palam comportabantur, gradus⁴⁷ ejusdem templi tollebantur: armati homines forum & conciones tenebant: cædes, lapidationesque fiebant: nullus erat senatus, nihil reliqui magistratus: unus omnem omnium potestatem armis & latrocinii possidebat, non aliqua vi sua, sed cum duos consules a republica provinciarum fœdere retraheret.

C 2

⁴² Sedentibus] Non resistentibus. Ferrarius.

⁴³ Ne auspicia valerent] Ne quo die cum populo ageretur, quicumque de caelo seraret, aut ejus rei ratio haberetur ad discutendam concionem. Abam.

⁴⁴ Ne quis obnuntiaret] Ne magistratus renuntiarent quid augures servantes de caelo advertissent, atque hac obnuntiatione concionem dissolverent. Idem.

⁴⁵ Ne quis legi intercederet] Ne Tribunus plebis sua auctoritate, nullaque sui facti reducta ratione, legis ullius latorem impediret. Quæ tria ut fieri liceret, lex Ælia prædicta cavebat, ad resuscitandam Tribunus plebis insolentiam, qui novis subinde rogationibus Remp. vexare cupiebant: nisi

Augures obnuntiano, Consules & Prætores

de caelo seruando & obnuntiano, ceteri Tribuni plebis intercedendo, huic legum frequentis restitissent. Idem.

⁴⁶ Ut omnibus] Dies alii fasti fuerunt, alii nefasti, alii interdicti. Fastis autem cum populo licebat, nefastis non licebat; interdictis partim licebat, partim non licebat, quod eorum media pars, pura ab ortu solis ad meridiem, nefasta: media, pura a meridie ad solis occasum, fasti dicebantur. Quare Pisonis Consul, ut legum Tribuniciarum multitudinem impediret, legem tulit, qua certis etiam quibusdam diebus fastis autem cum populo non liceret. Hanc lege contraria Clodius evertit. Idem. Vide *Isaculum* Legum.

⁴⁷ Gradus Castoris] Satis constat gradus istos exemptos fuisse. Horum.

xisset, insultabat, dominabatur, aliis pollicebatur, terrore ac metu multos, plures etiam spe & promissis tenebat.

Quæ cum essent ejusmodi, Judices, cum senatus duces nullos, ac pro ducibus proditores, aut potius apertos hostes haberet: equester ordo reus a consulibus citaretur: Italiae totius auctoritas repudiaretur: alii nominatim relegarentur, alii metu ac periculo terrerentur: arma essent in templis, armati in foro: eaque non silentio consulum dissimularentur, sed & voce & sententia comprobarentur: cum omnes urbem nondum excisam & eversam, sed jam captam atque oppressam videremus: tamen his tantis malis, tanto bonorum studio, Judices, restitissimus. Sed me alii metus, atque alia curæ, suspicionesque moventur.

XVI. Exponam enim hodierno die, Judices, omnem rationem facti & consilii mei: neque huic vestro tanto studio audiendi, neque vero huic tantæ multitudinî, quanta, mea memoria, nunquam ullo in judicio fuit, deero. Nam, si ego in causa tam bona, tanto studio senatus, consensu tam incredibili bonorum omnium, tam parato, tota denique Italia ad omnem contentionem expedita, cessi tribuni plebis, despiciatissimi hominis, furori; contemptissimorum consulum levitatem, audaciam pertimui; nimium me timidum, nullius animi, nullius consilii fuisse confiteor.

Quid enim simile fuit in Q. Metello? cujus causam etsi omnes boni probabant, tamen neque senatus publice, neque ullus ordo proprie, neque suis decretis Italia tota susceperat; ad suam enim magis quandam ille gloriam, quam ad perspicuam salutem reipublicæ spectarat, cum unus in legem per vim latam jurare noluerat: denique videbatur ea conditione tam fortis fuisse, ut cum patriæ caritate constantiæ gloriam commutaret. Erat autem ei res cum exercitu C. Marii invito: habebat inimicum C. Marium, conservatorem patriæ, sextum jam illum consulatum gerentem: res erat cum L. Saturnino iterum tribuno plebis, vigilante homine, & in causa populari si non moderate, at certe populariter abstinenterque versato. Cessit, ne aut victus a fortibus viris cum dedecore

cade-

caderet: aut victor multis & fortibus civibus reipublicam orbaret. Meam causam senatus palam, equester ordo acerrime, cuncta Italia publice, omnes boni proprie enixeque susceperant. Eas res gesseram, quarum non unus auctor, sed dux omnium voluntatis fuisset, quæque non modo ad singularem meam gloriam, sed ad salutem communem omnium civium & prope gentium pertinerent: ea conditione gesseram, ut meum factum semper omnes præstare, tuerique deberent.

XVII. Erat autem mihi contentio non cum victore exercitu, sed cum operis conductis, & ad diripiendam urbem concitatis. Habebam inimicum non C. Marium, terrorem hostium, spem subsidiumque patriæ: sed duo importuna prodigia, quos egestas, quos æris alieni magnitudo, quos levitas, quos improbitas tribuno plebis constrictos addixerat. Nec mihi res erat cum Saturnino, qui, quod a se, quæstore Ostiensis, per ignominiam, ad principem & senatus & civitatis, M. Scaurum, rem frumentariam translata sciebat, dolorem suum magna contentione animi persequeretur: sed cum scurrarum locupletium scorto, cum sororis adultero, cum stuprorum sacerdote, cum venefico, cum testamentario, cum sicario, cum latrone; quos homines, si, id quod facile factu fuit, & quod fieri debuit, quodque a me optimi & fortissimi cives flagitabant, vi armisque superassem, non verebar, ne quis aut vim vi repulsam reprehenderet, aut perditorum civium, vel potius domesticorum hostium mortem moereret; sed me illa moverunt: omnibus in concionibus illa furia clamabat, se, quæ faceret contra salutem meam, facere auctore Cn. Pompejo, clarissimo viro, mihi & nunc, & quoad licuit, amicissimo. M. Crassus, quocum mihi erant omnes amicitia necessitudines, vir fortissimus, ab eadem illa peste infestissimus esse meis fortunis prædicabatur. G. Cæsar, qui a me nullo meo merito alienus esse debebat, inimicissimus esse meæ salutis ab eodem quotidianis concionibus dicebatur.

His se tribus auctoribus in consiliis capiendis, adiutoribus in re gerenda esse usurum dicebat; ex quibus unum, habere exercitum in Italia maximum: duo, qui privati tum essent, & præ-

præsse, & parare, si vellent, exercitum posse; idque facturos esse dicebat. Nec mihi ille iudicium populi, nec legitimam aliquam contentionem, nec disceptationem, aut causæ dictionem, sed vim, arma, exercitus, imperatores, castra denuntiabat.

XVIII. Quid ergo? inimici oratio, vana præsertim, tam improbe in clarissimos viros coniecta, me movit? Me vero non illius oratio, sed etiam eorum taciturnitas, in quos illa oratio tam improba conferebatur: qui tum, quanquam ob aliam causam tacebant, tamen hominibus, omnia timentibus, tacendo loqui, non infitendo confiteri videbantur. Illi autem aliquo tum timore perterriti, quod acta illa atque omnes res anni superioris labefactari a prætoribus, infirmari a senatu atque principibus civitatis putabant, tribunum popularem a se alienare nolebant, suaque sibi propiora pericula esse, quam mea, loquebantur.

Sed tamen & Crassus a consulibus meam causam suscipendam esse dicebat, & eorum fidem Pompejus implorabat; neque se privatum publice susceptæ causæ defuturum esse dicebat. Quem virum studiosum mei, cupidissimum reipublicæ conservandæ, domi meæ certi homines ad eam rem compositi munerunt, ut esset cautior: eisque vitæ a me insidias apud me domi positas esse dixerunt: atque hanc ei suspicionem alii literis mittendis, alii nuntiis, alii coram ipsi excitaverunt, ut ille, cum a me certe nihil timeret, ab illis, ne quid meo nomine molirentur, sibi cavendum putaret. Ipse autem Cæsar, quem maxime homines ignari veritatis, mihi esse iratum putabant, erat ad portas, erat cum imperio: erat in Italia ejus exercitus, inque eo exercitu ipsius tribuni plebis inimici mei fratrem præfererat.

XIX. Hæc ego cum viderem, neque enim erant occulta, senatum, sine quo civitas stare non posset, omnino de civitate esse sublatum: consules, qui publici consilii duces esse deberent, perfecisse, ut per ipsos publicum consilium funditus tolleretur: eos, qui plurimum possent, opponi omnibus concionibus falso, sed formidolose tamen, auctores ad perniciem meam:

meam: conciones haberi quotidie contra me: vocem pro me, ac pro republica neminem mittere: intenta signa legionum existimari cervicibus ac bonis vestris, falso, sed putari tamen: conjuratorum copias veteres, & effusam illam ac superatam Catilinæ manum importunam, novo duce & insperata commutatione rerum esse renovatam.

Hæc cum viderem, quid agerem, Iudices? Scio enim, tum non mihi vestrum studium, sed meum prope vestro defuisse. Contenderem contra tribunum plebis privatus armis? Vicissent improbos boni, fortes inertes: interfectus esset is, qui hac una medicina sola potuit a reipublicæ peste depelli. Quid deinde? quid reliquiarum restaret? quid denique erat dubium, quin ille sanguis tribunitius, nullo præsertim publico consilio profusus, consules ultores & defensores esset habiturus? cum quidem in concione dixisset, aut mihi semel pereundum, aut bis esse vincendum. Quid erat bis vincere? Id profecto, ut, cum amentissimo tribuno plebis cum decertassem, cum consulibus cæterisque ejus ultoribus dimicarem.

Ego vero, si mihi uni pereundum fuisset, ac non accipienda plaga mihi infanabilis, reipublicæ mortifera, quam illi imposuisssem: semel perire tamen, Iudices, maluisssem, quam bis vincere. Erat enim illa altera ejusmodi contentio, ut neque victi, neque victores rempublicam tenere possemus. Quid si in prima contentione, vi tribunaria victus, in foro, cum multis bonis viris concidisssem? Senatam consules, credo, vocassent, quem totum de civitate delerant: ad arma vocarent, qui ne vestitu quidem defendi rempublicam sissent: a tribuno plebis post interitum meum diffidissent, qui eandem horam meæ pestis & suorum præmiorum esse voluissent.

XX. Unum enim mihi restabat illud, quod forsitan non nemo vir fortis & acris animi magnique dixerit. Restitisses, repugnasses, mortem pugnans appetisses. De quo te, te, inquam, Patria, testor, & vos Penates, patrique Dii, me vestrarum sedium templorumque causa, me propter salutem meorum civium, quæ mihi semper fuit mea cariøvita, dimica-

* Lamb. Crut. sanabilis, illis mortifera, qui eam imposuissent

tionem eademque fugisse. Etenim, si mihi in aliqua nave cum meis amicis naviganti, hoc, Judices, accidisset, ut multi ex multis locis prædones classibus eam navem se oppressuros minitarentur, nisi me unum sibi dedidissent: si id vectores negarent, ac mecum simul interire, quam me tradere hostibus mallent: jecissem me ipse potius in profundum, ut cæteros conservarem, quam illos mei tam cupidus non modo ad certam mortem, sed in magnum vitæ discrimen adducerem. Cum vero in hanc reipublicæ navem, creptis senatui gubernaculis, fluitantem in alto tempestatibus seditionum ac discordiarum, armata tot classes, nisi ego unus deditus essem, incursum viderentur: cum proscripio, cædes, direptio denuntiarentur: cum alii me suspicione periculi sui non defenderent, alii vetere odio bonorum incitarentur, alii inviderent, alii obtare sibi me arbitrarentur, alii ulcisci dolorem suum aliquem vellent, alii rem ipsam publicam atque hunc bonorum statum otiumque odissent, & ob hæc causas, tot, tamque varias, me unum deposcerent: depugnarem potius cum summo, non dicam exitio, sed periculo certe vestro liberorumque vestrorum, quam non id, quod omnibus impendebat, unus pro omnibus susciperem ac subirem?

XXI. Victi essent improbi. At cives: at ab eo privato, qui sine armis etiam consul rempublicam conservarat. Sin victi essent boni: quid superesset? non ad servos videtis rem venturam fuisse? An mihi ipsi, ut quidam putant, fuit mors æquo animo oppetenda? Quid? tum mortemne fugiebam? an erat res ulla, quam mihi magis optandam putarem? aut ego illas res tantas, in tanta improborum multitudine cum gerebam, non mihi mors, non exilium ob oculos versabantur? non hæc denique a me tum, tanquam fata, in ipsa re gerenda concinebantur? An erat mihi in tanto luctu meorum, tanta disjunctione, tanta acerbitate, tanta spoliatione omnium rerum, quas mihi aut natura aut fortuna dederat, vita retinenda? Tam eram rudis? tam ignarus rerum? tam expertus consilii, aut ingenii? nihil audieram? nihil videram? nihil ipse legendo quærendoque cognoveram? nesciebam vitæ brevem esse

esse cursum, gloriæ sempiternum? cum esset omnibus definita mors, optandum esse, ut vita, quæ necessitati deberetur, patria potius donata, quam reservata naturæ videretur? Nesciebam, inter sapientissimos homines hæc contentionem fuisse, ut alii dicerent animos hominum sensusque morte restingui, alii autem tum maxime mentes sapientium ac fortium virorum, cum e corpore excessissent, sentire ac vigere? quorum alterum fugiendum non esse, carere sensu: alterum etiam optandum, meliore esse sensu.

Denique, cum omnia semper ad dignitatem retulisset, nec sine ea quidquam expetendum esse homini in vita putasset; mortem, quam etiam virgines Athenis, regis, opinor, Erechthei filia, pro patria contempsisse dicuntur, ego vir consularis, tantis rebus gestis, timerem? præsertim cum ejus essem civitatis, ex qua Q. Mucius solus in castra Porfenæ venisset, eumque interficere, proposita sibi morte, conatus esset? ex qua P. Decius primum pater, post aliquot annos patria virtute præditus filius, se ac vitam suam, instructa acie, pro salute populi Romani victoriaque devovisset? ex qua innumera-biles alii, partim adipiscendæ laudis, partim vitandæ turpitudinis causa, mortem, in variis bellis, æquissimis animis oppetissent? in qua civitate ipse meminisset, patrem hujus M. Crassi, fortissimum virum, ne videret victorem vivum inimicum, eadem sibi manu vitam exhaustisse, qua mortem sæpe hostibus obrulisset?

XXII. Hæc ego & multa alia cogitans, hoc videbam, si causam publicam mea mors peremisset, neminem unquam fore, qui auderet suscipere contra improbos cives reipublicæ salutem. Itaque non solum si vi interissem, sed etiam si morbo extinctus essem, fore putabam, ut exemplum reipublicæ conservandæ necum simul interiret. Quis enim unquam, me a senatu populoque Romano, tanto omnium bonorum studio, non restituto, (quod certe, si essem interfectus, accidere non potuisset) ullam reipublicæ partem cum sua minima invidia auderet attingere? Servavi igitur rempublicam discessu meo, Judices: eadem a vobis, liberisque vestris, vastitatem, incendia,

dia, rapinas, meo dolore lustuque depuli: & unus rempublicam bis servavi, semel gloria, iterum ærumna mea. Neque enim in hoc me hominem esse infitiabor unquam, ut me optimo fratre, carissimis liberis, fidelissima conjuge, vestro conspectu, patria, hoc honoris gradu, sine dolore caruisse glorier. Quod si fecissem: quod a me beneficium haberetis, cum pro vobis ea, quæ mihi essent vilia, reliquissem? Hoc, meo quidem animo, summi in patriam amoris mei signum esse debet certissimum, quod, cum abesse ab ea non possem sine summo dolore, hunc me perpeti, quam illam labefactari ab improbis, malui.

Memineram, Judices, divinum illum virum, atque ex iisdem, quibus nos, radicibus natum ad salutem imperii hujus, C. Marium, summa senectute, cum vim prope iustorum armorum⁴⁸ profugisset, primo senile corpus paludibus occultasse demersum: deinde ad infimorum ac tenuissimorum hominum Minturnis misericordiam confugisse: inde navigio perparvo, cum omnes portus terrasque fugeret, in oras Africæ desertissimas pervenisse. Atque ille vitam suam, ne inultus esset, ad incertissimam spem, & ad reipublicæ statum reservavit: ego, qui (quemadmodum multi in senatu, me absente, dixerunt) periculo reipublicæ⁴⁹ vivebam, quique ob eam causam consularibus literis⁵⁰ de senatus sententia exteris nationibus commendabar, nonne, si meam vitam deseruissem, rempublicam prodidissem? In quo quidem nunc, me restituto, vivit mecum simul exemplum fidei publicæ, exemplum reipublicæ defendendæ. Quod si immortale retinetur, quis non intelligit, immortalem hanc civitatem futuram?

XXIII. Nam externa bella regum, gentium, nationum, jampridem ita extincta sunt, ut præclare cum iis agamus, quos pacatos esse patiamur. Denique ex bellica victoria non fore quem-

⁴⁸ *Iustorum armorum*] Seditiosas leges tulerat Sulpicius in gratiam Marii, adeoque prope iusta vocat arma Syllæ ulciscens suam, & patriæ injuriam. Vellejus. Ferrar.
⁴⁹ *Periculo Resp.*] Cum in mea vita periculum adiret Respublica, mecumque simul periclitaretur: cum eadem utrique fortuna

impenderet: cum accidere mihi ab illa se junctum nihil posse videretur. Manut.

⁵⁰ *Consularibus literis*] Non Consulatum, sed eorum, qui Consules fuerant, quorum apud exterarum nationes vigebat auctoritas. Idem.

quemquam est invidia civium consecuta. Domesticis malis, & audacium civium consiliis sæpe est resistendum; eorumque periculatorum est in republica retinenda medicina: quam omnem, Judices, perdidistis, si meo interitu senatui populoque Romano doloris sui de me declarandi potestas esset erepta. Quare moneo vos, adolescentes, atque hoc meo jure præcipio, qui dignitatem, qui rempublicam, qui gloriam spectatis: ne, si qua vos aliquando necessitas ad rempublicam contra improbos cives defendendam vocabit, segniore sitis, & recordatione mei casus a consiliis fortibus refugiatis.

Primum, non est periculum, ne qui unquam sint in civitate ejusmodi consules, præsertim si erit his id, quod debetur, perolutum. Deinde nunquam jam, ut spero, quisquam improbus consilio & auxilio honorum se oppugnare rempublicam dicet, illis tacentibus: nec armati exercitus terrorem opponet togatis: neque erit iusta causa ad portas sedenti imperatori, quare terrorem suum falso jactari, opponique patiantur. Nunquam enim erit tam oppressus senatus, ut ei ne supplicandi quidem ac lugendi sit potestas: tam captus equester ordo, ut equites Romani a consule relegentur. Quæ cum omnia, atque etiam multo alia majora, quæ consulto prætereo, accidissent, vidissetis me tamen in pristinam meam dignitatem, brevi temporis dolore interjecto, reipublicæ voce esse revocatum.

XXIV. Sed, ut revertar ad illud, quod mihi in hac omni est oratione propositum, omnibus malis illo anno, scelere consulum, rempublicam esse consecutam; primum illo ipso die, qui mihi funestus fuit, omnibus bonis luctuosus, cum ego me e complexu patriæ conspectuque vestro eripuissem, & metu vestri periculi, non mei, furori hominis, sceleri, perfidiae, telis, minisque cessissem, patriamque, quæ mihi erat carissima, propter ipsius patriæ caritatem reliquissem: cum meum illum casum tam horribilem, tam gravem, tam repentinum, non solum homines, sed tecta urbis ac templa lugerent: nemo vestrum forum, nemo curiam, nemo lucem aspiciete vellet: illo, inquam, ipso die, die dico? immo ho-